

UNIVERSITATEA „OVIDIUS” - CONSTANȚA  
ȘCOALA DOCTORALĂ  
DOMENIUL TEOLOGIE

**REZUMAT TEZĂ DE DOCTORAT**  
**RESPONSABILITATEA CREȘTINĂ ÎN**  
**RELAȚIILE INTERUMANE:**  
**DIMENSIUNEA BOGĂȚIEI ȘI A**  
**SĂRĂCIEI DUPĂ NOUL TESTAMENT**

COORDONATOR:

Pr. Prof. Univ. Dr. IPS TEODOSIE PETRESCU

DOCTORAND:

Pr. Mihai Ovidiu FRĂȚILĂ

CONSTANȚA

2020

## CUPRINS

|                                                                                                                                                             |    |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| INTRODUCERE .....                                                                                                                                           | 4  |
| 1. Argumentul și obiectivele cercetării.....                                                                                                                | 4  |
| 2. Relevanța temei în contextul cercetării actuale.....                                                                                                     | 7  |
| 3. Metodologia utilizată în cercetarea temei .....                                                                                                          | 10 |
| CAPITOLUL I – BOGĂȚIA ȘI SĂRĂCIA: ANALIZE ISTORICO-SOCIALE ȘI CONCEPTUALE.....                                                                              | 11 |
| 1.1. Realitatea economică și socială în spațiul iudeo-creștin în sec. I.....                                                                                | 11 |
| 1.1.1. Amprenta politicii romane asupra dinamicii economice din spațiul Orientului Mijlociu .....                                                           | 12 |
| 1.1.2. Stratificarea socială și politică: urban - rural.....                                                                                                | 17 |
| 1.1.3. Raportul aristocrat-țăran în societatea agrară galileeană.....                                                                                       | 21 |
| 1.1.4. Modelul economic în spațiul galileean.....                                                                                                           | 26 |
| 1.2. πένης (sărăcia) și πλουτος (bogăția) – explorări conceptuale în vocabularul biblic ....                                                                | 35 |
| 1.2.1. πένης – semnificațiile religioase și sociale ale <i>sărăciei</i> .....                                                                               | 35 |
| 1.2.1.1. πένης în orizontul gândirii grecești antice.....                                                                                                   | 35 |
| 1.2.1.2. πένης în traducerea Septuagintei.....                                                                                                              | 36 |
| 1.2.2. πτωχός (sărac), πτωχευω (a fi sărac), πτωχεια - procheia (sărăcie).....                                                                              | 37 |
| 1.2.2.1. Dimensiunea areligioasă a <i>sărăciei</i> în cultura greacă .....                                                                                  | 37 |
| 1.2.2.2. שָׁרֵץ în Vechiul Testament .....                                                                                                                  | 38 |
| 1.2.2.3. שָׁרֵץ în Vechiul în iudaismul rabinic .....                                                                                                       | 43 |
| 1.2.2.4. Semnificația lui πτωχός în Evanghelii .....                                                                                                        | 44 |
| 1.2.2.5. πτωχός în epistolele pauline .....                                                                                                                 | 47 |
| 1.2.2.6. Vocabularul latin al <i>sărăciei</i> .....                                                                                                         | 51 |
| 1.2.3. Multidimensionalitatea sărăciei: absolută / relativă, structurală / conjuncturală                                                                    | 52 |
| 1.2.4. πλουτος, πλουσιως – <i>bogăția</i> ca statut social și religios .....                                                                                | 56 |
| 1.2.4.1. Nuanțele lui πλουτος / πλουσιως .....                                                                                                              | 56 |
| 1.2.4.2. Valențele <i>bogăției</i> în Vechiul Testament .....                                                                                               | 57 |
| 1.2.4.3. Dimensiunea teologică a <i>bogăției</i> în Noul Testament .....                                                                                    | 59 |
| 1.2.4.4. Μαμωνας – simbol al posesiunilor materiale .....                                                                                                   | 63 |
| CAPITOLUL II – DIMENSIUNI TEOLOGICE ALE SĂRĂCIEI ȘI BOGĂȚIEI ÎN VECHIUL ȘI NOUL TESTAMENT .....                                                             | 66 |
| 2.1. <i>Sărăcia</i> în Vechiul Testament și în perioada intertestamentală .....                                                                             | 66 |
| 2.1.1. Posesiunile materiale ca semn al binecuvântării lui Dumnezeu .....                                                                                   | 66 |
| 2.1.2. Yahwe ca protector al săracilor - temă recurentă în prescripțiile legale vechitestamentare .....                                                     | 68 |
| 2.1.2.1. Decalog (Ieșire 20:22; 23:33).....                                                                                                                 | 68 |
| 2.1.2.2. Codul legii deuteronomice .....                                                                                                                    | 70 |
| 2.1.2.3. Cadrul sacerdoțiului (Levitic 17-26).....                                                                                                          | 71 |
| 2.1.3. Critica profeților față de inegalitățile sociale .....                                                                                               | 73 |
| 2.1.4. Spiritualizarea <i>sărăciei</i> și conturarea grupării <i>anawim</i> ( <i>Psalmi, Iov, Pildele lui Solomon, Ecclesiastul, Ecclesiasticul</i> ) ..... | 75 |
| 2.1.5. Revendicarea eshatologică a dreptății față de săraci în literatura intertestamentală .....                                                           | 79 |
| 2.1.6. Particularități ale <i>sărăciei</i> în comunitatea religioasă de la Qumran .....                                                                     | 81 |
| 2.1.7. Tipologia <i>am haaretz</i> în literatura rabinică .....                                                                                             | 83 |
| 2.2. Valențele bogăției în Evanghelia după Luca .....                                                                                                       | 84 |

|                                                                                                                                                                      |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 2.2.1. Încadrarea mesajului Mântuitorului Iisus Hristos despre bogăție / sărăcie în contextul vremii.....                                                            | 84  |
| 2.2.2. Principalii destinatari ai mesajului lui Iisus - nici bogații, nici săracii .....                                                                             | 93  |
| 2.2.3. Riscurile <i>bogăției</i> pentru viața omului în învățătura Mântuitorului Hristos .....                                                                       | 100 |
| 2.2.3.1. "Vai-urile" ca adrese critice față de bogați (Luca 6:24-26).....                                                                                            | 100 |
| 2.2.3.2. Asfixierea vieții de către bogații și diverse griji (Luca 8:14; 21:34) .....                                                                                | 105 |
| 2.2.3.3. Blamarea lăcomiei în Pilda bogatului căruia i-a rodit țarina (Luca 12:13-21) .....                                                                          | 106 |
| 2.2.3.5. Disparitatea socială și inversarea religioasă: Pilda bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr (Luca 16:19-31) .....                                        | 111 |
| 2.2.3.6. Bogăția și dificultatea accederii în Împărăția lui Dumnezeu (Luca 18:24-25) .....                                                                           | 117 |
| 2.2.4. Principii pentru o corectă utilizare a bogăției. Explorări exegetice în Evanghelia după Luca .....                                                            | 120 |
| 2.2.4.1. Fă-ți prieteni cu bogăția ta Parabola iconomului nedrept (Luca 16:1-13) ...                                                                                 | 123 |
| 2.2.4.2. Zaheu – paradigma lucană a creștinului bogat (Luca 19:1-10).....                                                                                            | 127 |
| 2.2.4.3. Atitudinea creștină față de împrumuturi și datorii .....                                                                                                    | 135 |
| 2.2.4.3.1. Gratuitatea împrumutului (Luca 6: 27-36) .....                                                                                                            | 135 |
| 2.2.4.3.2. "Dați și se va da" (Luca 6: 37-38) .....                                                                                                                  | 136 |
| 2.2.4.3.3. Parabola celor doi datornici (Luca 7:40-43; Matei 18:23-25).....                                                                                          | 137 |
| 2.2.4.4. Invitarea "neinevitabililor" – Parabola celor poftiți la cină (Luca 14:7-24) ..                                                                             | 138 |
| 2.2.4.5. Responsabilitate și dragoste – Pilda samarineanului milostiv (Luca 10:25-37) .....                                                                          | 140 |
| 2.2.4.6. Ce ar trebui să facem? - repere pentru o etică creștină (Luca 3:10-14).....                                                                                 | 142 |
| CAPITOLUL III – POLARITATEA BOGĂȚIE-SĂRĂCIE ÎN VIAȚA PRIMELOR COMUNITĂȚI CREȘTINE .....                                                                              | 146 |
| 3.1. Împărtășirea bunurilor în conformitate cu nevoile celor din comunitate .....                                                                                    | 146 |
| 3.1.1. Toate lucrurile în comun ( <i>Fapte Apostolilor</i> 2: 41-47) .....                                                                                           | 147 |
| 3.1.2. "Și nimeni nu era între ei lipsit" ( <i>Fapte Apostolilor</i> 4: 32-37).....                                                                                  | 150 |
| 3.1.3. Două atitudini diferite: Iosif Barnaba / Anania și Safira ( <i>Fapte Apostolilor</i> 4: 36-5: 11).....                                                        | 152 |
| 3.1.4. Criza economică în Biserica primară: distribuția și ajutorul la nivel comunitar și inter-comunitar ( <i>Fapte Apostolilor</i> 6: 1-7; 11: 12-30; 24:17) ..... | 153 |
| 3.2. Critica radicală a bogaților în <i>Epistola sobornicească a Sf. Apostol Iacov</i> .....                                                                         | 159 |
| 3.2.1. Inversarea radicală a statutului în sens spiritual ( <i>Iacov</i> 1: 9-11).....                                                                               | 159 |
| 3.2.1.1. Interpretarea exegetică la <i>Iacov</i> 1: 9-11.....                                                                                                        | 159 |
| 3.2.2.2. Relația tematică dintre <i>Ieremia</i> 9: 23-24 și <i>Iacov</i> 1: 9-11 .....                                                                               | 170 |
| 3.2.2.3. Prezența paragrafului <i>Ieremia</i> 9: 23-24 în literatura rabinică .....                                                                                  | 173 |
| 3.2.2. Evitarea favoritismelor față de cei bogați în comunitate ( <i>Iacov</i> 2: 1-13) .....                                                                        | 177 |
| 3.2.3. Perisabilitatea bogăției materiale și exploatarea săracilor ( <i>Iacov</i> 5: 1-6) .....                                                                      | 194 |
| 3.3. Reflecții despre bogăție și sărăcie în epistolele pauline.....                                                                                                  | 209 |
| 3.3.1. Epistola către Galateni .....                                                                                                                                 | 210 |
| 3.3.2. Epistolele 1 și 2 către Tesaloniceni.....                                                                                                                     | 212 |
| 3.3.3. Epistolele 1 și 2 către Corinteni .....                                                                                                                       | 215 |
| 3.3.4. Epistola către Romani.....                                                                                                                                    | 235 |
| 3.3.5. Epistola către Filimon .....                                                                                                                                  | 239 |
| 3.3.7. Epistola către Efeseni .....                                                                                                                                  | 240 |
| 3.3.8. Epistola către Filipeni .....                                                                                                                                 | 241 |

|                                                                                                                                                            |     |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 3.3.9. Epistolele pastorale .....                                                                                                                          | 243 |
| CAPITOLUL IV – DIMENSIUNEA ETICĂ A PRINCIPIILOR NOUTESTAMENTARE DESPRE BOGĂȚIE ȘI SĂRĂCIE: ACTUALITATEA CONSTANTANTĂ ÎN DINAMICA SOCIALĂ A BISERICII ..... | 251 |
| 4.1. Conținutul social al Noului Testament – reconfigurații etice .....                                                                                    | 252 |
| 4.1.1. Relevanța Noului Testament în etica socială – congruență dintre Vechiul și Noul Testament.....                                                      | 255 |
| 4.1.2. Contrastul dintre clasă și statut în societate și în mesajul Noului Testament ....                                                                  | 259 |
| 4.2. Principiile etice noutestamentare: teoretizare și aplicabilitate .....                                                                                | 264 |
| 4.2.1. Particularitatea eticii în cărțile noutestamentare .....                                                                                            | 264 |
| 4.2.2. Universalitatea principiilor etice noutestamentare .....                                                                                            | 267 |
| 4.2.3. Textul sacru și cadrul eticii normative .....                                                                                                       | 269 |
| 4.2.4. Aplicarea eticii Noului Testament și decalajul cultural .....                                                                                       | 271 |
| 4.3. Relevanța principiilor noutestamentare într-o economie de piață structurată pe maximizarea consumului.....                                            | 273 |
| 4.3.1. Alienarea persoanei umane în ideologia consumerismului .....                                                                                        | 274 |
| 4.3.2. Contextualizarea utilizării în materialismului: de la suficiență la simplitate.....                                                                 | 277 |
| 4.3.3. Utilizarea și distribuirea bogăției și minimalizarea sărăciei – o nouă dimensiune a generozității.....                                              | 287 |
| CONCLUZII .....                                                                                                                                            | 290 |
| BIBLIOGRAFIE .....                                                                                                                                         | 295 |
| I. Izvoare .....                                                                                                                                           | 295 |
| A. Ediții ale Sfintei Scripturi .....                                                                                                                      | 295 |
| B. Literatură patristică.....                                                                                                                              | 295 |
| II. Dicționare, enciclopedii .....                                                                                                                         | 296 |
| III. Comentarii biblice.....                                                                                                                               | 296 |
| IV. Literatură de specialitate .....                                                                                                                       | 298 |

Prezenta teză de doctorat - *Responsabilitatea creștină în relațiile interumane: dimensiunea bogăției și a sărăciei după Noul Testament* - își propune o analiză teologică biblică a unei problematici prezente mereu în societatea umană indiferent de timp și cadru. Realitatea raportului social dintre bogați și săraci a creat culturi ideologice, economice, sociale, care au influențat însuși progresul societății de la forme simple la structuri complexe. În egală măsură, această polaritate antrenează și tipare relaționare între oameni, creându-se premisele unor paradigme de funcționalitate a societăților. O analiză teologică pe fundamentul biblic a raportului dintre bogați și săraci implică, în mod necesar analize de fond ale dimensiunii bogăției și sărăciei în spectrul creștin pe baza învățăturii Mântuitorului Iisus Hristos și a experienței de viață socială a Bisericii primare. În ce măsură se mai aplică principiile etice creștine ale responsabilității economice în societatea globalizată a secolului XXI? În societățile moderne și post-moderne, unde au loc reconfigurări social-economice majore sub impulsul globalizării și, implicit, disensiuni între clasele sociale, modelul creștin biblic al raportului dintre bogați și săraci ar putea fi implementat? În ce măsură creștinismul dă valoare bogăției și sărăciei într-un sens de responsabilitate civică? Cum putem participa la o economie mai largă fără a ne compromite valorile?

Acestea sunt întrebări care solicită tot atât de multe analize, dezbateri. Religia, creștinismul în cazul nostru, ca o componentă esențială în societate, în ciuda faptului că astăzi se cere secularizată și debarasată de valorile religioase tradiționale, are capacitatea de a dirija anumiți vectori în dinamica psiho-socială, stabilizând raportul dintre bogați și săraci pe criterii specifice. Tocmai aceste criterii reprezintă punctele noastre de proiectare a unei teologii despre bogăție și sărăcie. Un asemenea demers considerăm că este necesar.

O nuanțare a semnificației bogăției și a sărăciei, într-o paradigmă teologică biblică, este cu atât mai providențială în contextul de astăzi, cel al societății postmoderniste conjugată de un *hiperconsumerism*, cum menționează Gilles Lipovetsky: „Trăim sub auspiciile unei noi modernități: ea coincide cu civilizația dorinței și s-a edificat treptat în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului XX. Această revoluție nu poate fi disociată de noile orientări ale capitalismului angajat pe calea permanentei stimulări a cererii, a triumfului economiei de piață și a multiplicării la nesfârșit a nevoilor: capitalismul de consum a preluat, pentru a-l duce mai departe, rolul economiilor de producție. În decursul câtorva decenii, *affluent society* a zguduit din temelii modul de trai și moravurile, a stabilit o nouă ierarhie a finalităților și un nou

raport față de lucruri și de timp, față de ceilalți, dar și față de sine. Trăirea în prezent s-a substituit așteptărilor legate de viitor, iar hedonismul - militantismelor politice; febra confortului a luat locul pasiunilor naționaliste, iar divertismentul, revoluției.”<sup>1</sup> Dinamica contemporană în ritmul ei accelerat de consum dictează noi modalități de prezență a religiei în societate: “Circumscrie noii religii a ameliorării continue a condițiilor de viață, gustul pentru un trai mai bun a devenit o pasiune de masă, scopul suprem al societăților democratice, un ideal clamat la orice colț de stradă. Rare sunt fenomenele care au reușit să modifice atât de substanțial modul de viață și gusturile, aspirațiile și comportamentele majorității oamenilor într-un timp atât de scurt. Nu vom evidenția niciodată îndeajuns tot ceea ce omul nou din societățile liberale datorează societății de consum de masă. Aparent, nimic sau aproape nimic nu s-a schimbat: continuăm să evoluăm într-o societate definită tot prin supermagazin și publicitate, prin automobil și televiziune. Totuși, începând cu ultimele două decenii, un nou seism a pus capăt vechii societăți de consum, transformând atât organizarea ofertei, cât și practicile cotidiene și universul mental al consumerismului modern: revoluția consumului a trecut ea însăși printr-o revoluție. S-a instaurat o nouă fază a capitalismului de consum: societatea de *hiperconsum*. Funcționarea și impactul acesteia asupra existenței umane este unul major în sec. XXI.”<sup>2</sup>

Omului din acest cadru al consumului i se adresează constant mesajul Evangheliei, mesaj care precizează demnitatea persoanei umane și invită la conștientizarea responsabilității față de cei în condiția subzistenței umane. Bogăția și sărăcia nu sunt numai condiții sociale în substratul unei societăți, ci comportă și dimensiuni teologice, așa cum rezultă din cărțile Sfintei Scripturi. Antagonismul conflictual dintre Dumnezeu și Mamona are o dimensiune soteriologică, precum și o una etică. Dimensiunea soteriologică își va găsi rezoluția în ziua judecății, iar etica este întruchipată în întrebarea față de cine ne situăm în fidelitate și responsabilitate. Așa cum afirmă Philip Goodchild în *Theology of Money*, “alternativa dintre Dumnezeu și bogăție (personificată ca Mamona) este aceea dintre două referințe existențiale”, fiecare dintre ele “cere și modelează timpul, atenția și devotamentul omului”<sup>3</sup>. Etica creștină este procesul rațional de luare a deciziilor din viața reală, care sunt în acord atât cu

---

<sup>1</sup> Gilles Lipovetsky, *Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de consum*, traducere de Mihai Ungurean, Polirom, 2007, p. 5.

<sup>2</sup> *Ibidem*.

<sup>3</sup> P.H. Goodchild, *Theology of Money*, London: SCM Press, 2007, p. 6.

voința lui Dumnezeu, cât și cu scopurile creării noastre, așa cum este revelat prin Logosul, Mântuitorul Iisus Hristos. Deci, în esență, preluăm adevărul lui Dumnezeu din Cuvântul Lui și îl aplicăm folosind rațiunea noastră în circumstanțele din viața reală, cu toată complexitatea lor.

Tratarea unui asemenea subiect (polaritatea bogăție-sărăcie) este o temă dificilă cel puțin din trei motive. În primul rând, Sfânta Scriptură spune multe despre folosirea banilor și a posesiunilor materiale. Este greu să știi de unde să începi analiza din punct de vedere metodologic, Noul sau Vechiul Testament, care conțin experiențe economice oarecum diferite. Chiar dacă ne-am limita doar la învățăturile lui Iisus Hristos cu privire la bani/posesiuni, riscăm să ratăm realitatea economică contemporană cu El, care este o prelungire a politici și societății evreiești, dar sub dominație romană. În al doilea rând, Sfânta Scriptură folosește adesea categorii precum săraci și bogați în mod diferit decât le folosim noi astăzi. "Sărac" poate însemna material sărac sau sărac spiritual și umil. Dacă nu suntem atenți, vom confunda categoriile și vom înțelege greșit ceea ce spune Hristos despre sărăcie și bogăție. În al treilea rând, aceasta poate fi o problemă personală și inconfortabilă pentru oameni. Nu vorbim doar în termeni abstracti despre bani și posesiuni materiale. Vorbim despre cum ar trebui să acționăm cu ceea ce avem și ceea ce vom avea în viitor. Este personal. Banii sunt conectați cu intenția și inima noastră. Dacă luăm cursuri de economie sau contabilitate, vom învăța multe despre bani. Dar acesta este cel mai important lucru de realizat: atitudinea noastră față de bani ne dezvăluie inima, intenția: "unde este comoara ta, acolo va fi și inima ta." (Matei 6:21; 1 Timotei 6:9-10). În orizontul biblic, *comoara* are două înțelesuri: a) banii și posesiunile materiale, care sunt temporare și instabile; b) răsplata pe care o primim pentru credința în Dumnezeu și facerea de bine pentru aproapele nostru.

O altă idee care se evidențiază în abordarea problematicei noastre este faptul că bogăția este un dar de la Dumnezeu, așa cum este prezentată în cartea Facerii (26: 12-14; 2 Par. 1:11-12). Atunci când este prost administrată, bogăția se metamorfozează într-o tentație la adresa normalității și integrității spirituale a omului. De aceea, bogăția ne aduce în fața unor pericole, o temă recurentă în evanghelii, în mod special Luca (18:24-27). În timpul Mântuitorului Hristos, bogăția căpătase o notă strict peiorativă din cauza abuzurilor celor bogați față de cei săraci și asupriți (Iacov 5:1-5). În altă ordine de idei, bogăția riscă să ne țină captivi în cadrul materialului.

Pe linia acestor considerente, cercetarea noastră se va desfășura pe mai multe paliere vizând următoarele obiective:

- a) precizarea conceptuală a termenilor biblici prin care se definesc *bogăția* și *sărăcia*;
- b) evidențierea contextului socio-economic în care a fost exprimată învățătura hristică;
- c) prezentarea dimensiunilor teologice ale *bogăției* și *sărăciei* în cărțile Sfintei Scripturi, în mod special în Noul Testament (evangelii, epistole pauline, Epistola sobornicească a Sf. Apostol Iacov);
- d) receptarea principiilor etice creștine despre raportul bogați-săraci în configurația societății contemporane.

Teza de doctorat, prin aducerea în actualitate a principiilor noutestamentare despre raportul dintre bogăție și sărăcie, se plasează legitim și autoritar în contextul ritmului consumerismului societății sec. XXI, un ritm care dezumanizează și abstractizează atât condiția social-culturală a omului, cât și pe cea religioasă.

În secolele XIX, XX și XXI, industrializarea, urbanizarea, colonialismul și globalizarea au transformat natura și scara economiei și politicii și au prezentat imense provocări sociale și spirituale pentru Bisericele din toate spectrele. Dezvoltarea concomitentă a unei vaste acumulări de capital prin sărăcia la scară redusă și masivă la nivel individual, societal, național și internațional a adus la atitudini creștine largi privitor la capitalismul de piață liberă și la utilizările responsabile ale bogăției. La începutul secolului XX, în Statele Unite, când Evanghelia socială s-a confruntat cu îmbolnăvirile structurale ale sărăciei urbane și a identificat Evanghelia drept justiție socială în legătură cu teologia liberală, mulți creștini conservatori au revendicat primatul mesajului spiritual al Evangheliei, focusându-se pe organizații caritabile individuale și s-au retras în mare parte din implicarea socială. Apoi, teologia liberală, influențată de ideologia marxistă în contextul corupției și *status quo*-ului social, economic și politic dur în America Latină, a luat noțiunea de opțiune preferențială a lui Dumnezeu pentru săraci ca viziunea normativă a Evangheliei și a căutat economic și "Eliberarea celor săraci și asupriți" prin prisma transformării ca preocupare centrală.

Acum, în secolul XXI, provocarea majoră este consumerismul care dictează atitudini iraționale în raportul omului cu sine însuși și în raportul între oameni. Ideologia consumerismului se inoculează în mod persuasiv, reducând aspirațiile oamenilor la lucruri, la o existență exclusiv dominată de pământesc. Omul devine animal de consum, este incapabil să mai privească spre cer, să-și orienteze viața spre

transcendent. El este prizonierul unui sistem de obiecte, trăind cu convingerea că poate să se împlinească prin consumul lucrurilor. Comuniunea din familie, relația din prietenie, inclusiv relația cu Dumnezeu sunt deturnate printr-o înțelegere de consum. Totul este motivat de a consuma cât mai mult. Cu cât omul devine un consumator mai feroce cu atât el se însingurează mai mult, sperând ca singurătatea sufletelor să fie compensată prin abundența consumului.

Prin eludarea relației în plan simbolic, taina persoanei și a vieții sunt distorsionate în sistemul obiectelor impus de ideologia consumerismului. Civilizația tehnică a societății consumeriste încearcă să compenseze dispariția relației bazate pe gesturi și abilitati personale prin eficiența unui sistem impersonal. Puterea tehnicii de a abstractiza și de a formaliza existența a condus la un deficit în planul gesturilor, al trăirilor personale și la o complexitate sporită a obiectelor. Jean Baudrillard<sup>4</sup> arată că prin tehnologia existentă în societatea de consum, prin care mai multe gesturi obișnuite ale trupului au fost substituite prin tehnici automate, au consecințe psihofiziologice profunde. El arată că s-a produs o adevărată revoluție la nivel cotidian: în societatea actuală, obiectele au devenit mai complexe decât comportamentul uman corelativ acestora. Obiectele s-au diferențiat printr-o complexitate sporită, pe când relațiile interpersonale și intrapersonale au sărăcit. Jean Baudrillard arată printr-o analiză de o profunzime impresionantă că identitatea consumului nu este dala nici de o anumită practică materială, nici de o fenomenologie a abundenței, nici de o stare de spirit orientată pe dorința de a consuma obiectul posedat, ci de o manipulare a semnelor. În acest proces, atât identitatea subiectului și a obiectului, cât și relația dintre ele sunt deformat. Prin interpretarea consumului în acest fel, se poate explica deficitul de viață, de relație vie care este substituită cu relația de consum în societatea contemporană. Dorințele, pasiunile, proiectele, totul se supune logicii de consum prin care se construiește un sistem unde sunt integrate eficient toate proiecțiile omului, dizolvându-se particularitatea identității și demnității umane.

Prin deturnarea relației dintre subiect și obiect în societatea de consum, se dezvoltă tiparul lui *homo economicus* pentru care există o reciprocitate între obiecte și nevoi. Întâlnirea dintre *homo economicus* și societatea de abundență generează o serie de nevoi. Un astfel de om, dominat de o gândire structurată prin raționalitatea formală și eficiența de tip tehnocratic va căuta să-și împlinească narcisist nevoile, folosind la

---

<sup>4</sup> Jean Baudrillard, *Simulare și simulacre*, Cluj, 2008, pp. 13-14.

maximum obiectele în acest sens. Însă nevoia infinită a omului convertită prin satisfacerea tot mai variată și mai intensă a nevoilor prin posedarea obiectelor nu poate fi împlinită în plan material. Omul de consum produce pentru a consuma și mai mult, iar în această dinamică, el este integrat într-un sistem abstractizant și dezumanizant.

Există o reciprocitate dintre consum și producție. Omul societății consumeriste, inventând noi și variate forme de satisfacere a unor nevoi, induse artificial este integrat tot mai mult într-un sistem de producție, ghidat de logica eficienței tehnocratice. Educația a devenit un instrument de maximizare a capacității unui salar mai mare, fiind mutat accentul de pe *ai fi* pe *a avea*. Ceea ce ține de consumul sistematic din societatea secolelor XX-XXI prezintă prelungirea și echivalentul dresajului exercitat asupra populației din mediul rural în secolul XIX care a migrat spre orașe în contextul revoluției industriale. O aceeași inginerie socială generează amăgirea de a crede că omul societății de consum s-a eliberat de chingile unui sistem, când de fapt el devine mai înrobitor de către un sistem căruia îi dăruiește întreaga sa ființă.

Consumerismul societății actuale nu se reduce la domeniul economic, social sau politic. După cum menționa Gilles Lipovetsky, suntem în fața consumerismului fără frontiere, a consumului-lume care generalizează hiperconsumul în toate domeniile societății globalizate. Este vorba de o stare de spirit care exacerbează consumul, îl propune ca experiență de viață, emoțională și chiar spirituală. În acest sens, consumerismul societății de hiperconsum devine un fel de nouă religie care-i promite omului satisfacerea magică a tuturor dorințelor. Viața atât la nivel personal, cât și comunitar este organizată după principiile consumerismului.<sup>5</sup>

În scopul unei precise și nuanțate analize biblico-teologice, am optat din punct de vedere metodologic pentru o serie de tehnici științifice folosite în general în cercetarea teologică, care comportă anumite particularități. În această ordine de idei, am optat pentru următoarele metode:

- a) *Metoda istorică*, prin care s-a contextualizat realitatea și structura economică și socială în spațiul iudeo-creștin antic și cel contemporan al Mântuitorului Iisus Hristos. Pe baza acestei metode, am actualizat tiparul și mentalitatea oamenilor vizavi de bogăție, sărăcie și relația dintre bogați și

---

<sup>5</sup> Gilles Lipovetsky, *Fericirea paradoxală*, p. 11.

săraci. Astfel, putem înțelege notele critice ale Mântuitorului Iisus Hristos și ale autorilor noutestamentari față de bogați.

- b) *Metoda exegetico-hermeneutică*, prin intermediul căreia am explorat dimensiunile bogăției și sărăciei în Vechiul și Noul Testament prin apelul la comentatorii biblici, exegeți și interpreți consacrați în literatura de specialitate.
- c) *Metoda sistematică*, care ne-a permis o logică structurală în desfășurarea și fluidizarea ideilor care au compus fiecare secțiune a tezei.

Prezenta teză de doctorat a intenționat decriptarea dimensiunii teologice a bogăției și a sărăciei, a raportului social între bogați și săraci pe premisele învățăturii noutestamentare. Deși societatea secolului XXI este mult mai complexă în ceea ce privește structurile sociale, culturale și tehnologice, principiile de relație economică și socială au rămas în genere aceleași.

S-a constatat pe parcursul analizelor noastre că problema bogățiilor, a sărăciei și a credinței creștine este la fel de veche ca Noul Testament și ajunge mai departe în Vechiul Testament. După cum s-a remarcat, învățăturile lui Iisus din Evangheliile sinoptice (Matei, Marcu și Luca) cereau un fel de ucenicie care interzicea orice angajament competitor față de alte neamuri sau de alte lucruri decât față de sine însuși, inclusiv banii, proprietățile și bunurile. Încă de la începuturile comunității creștine, modul de a proceda cu bogățiile a reprezentat un aspect important al uceniciei creștine și a fost gândit să exprime "o articulare esențială a credinței noastre în Dumnezeu și a iubirii noastre pentru semenii noștri"<sup>6</sup>. Creștinii au susținut că atitudinea hristică față de și folosirea bogăției era o particularitate critică a identității care îi distingea pe creștini de necreștini. Indiferent de modul în care se teologizează bogăția și sărăcia, creștinii au fost nevoiți să facă față și să răspundă apelului "clar" al responsabilităților sociale (materiale) ale Evangheliei. Acest test analizează modalitățile prin care creștinii au interpretat, aplicat, comunicat și luptat cu ceea ce credeau că au înțeles drept principiul și mandatul creștin în ceea ce privește posesiunile materiale. În acest sens, am făcut apel la fundamentele evreiești și greco-romane ale învățăturilor creștine timpurii privind bogățiile și condiția sărăciei, apoi ne-am concentrat în principal pe învățăturile

---

<sup>6</sup> L. T. Johnson, *Sharing possessions: Mandate and symbol of faith*. Philadelphia: Fortress, 1981, p. 17

Noului Testament, ca într-un final să tratăm interpretările și aplicațiile ulterioare ale acestor învățături într-o dezvoltare istorică actuală.

Am observat că spațiul mediteraneean antic împărtășea o serie de perspective culturale care ofereau un context de important pentru înțelegerea învățăturilor Noului Testament despre raportul dintre bogați și săraci.

În tradiția evreiască, slujba de ajutorare și îngrijirea săracilor erau mandate în lege și foarte laudate ca mijloace de ispășire în perioada celui de-al doilea templu (tradiție apocrifă). În timp ce cei bogați se credeau binecuvântați în tradiția mai veche și literatura înțelepciunii, critica profetică a răutății și chemarea la dreptate au vizat în principal pe bogații puternici și asupritori (adesea același grup de oameni) față de săracii neputincioși și evlavioși. În tradiția greco-romană, în timp ce filosofi au extras virtutea liberalității și a binefacerii publice a celor bogați, bazată pe principiul reciprocității, au remarcat și lăcomia și avaritatea celor bogați, care erau viciul lor caracteristic; cu toate acestea, nu a existat un concept general de responsabilitate socială pentru săraci.

În timp ce Iisus se asociază cu cei bogați și puternici (Mt 27:57) și primește sprijin din partea oamenilor cu posibilități financiare (Lc. 8: 1-3), Iisus în evangheliile sinoptice continuă și radicalizează înțelegerea tradițională evreiască a bogățiilor într-un cadru eshatologic. În primul rând, deși Iisus nu condamnă niciodată bogăția ca fiind rău în sine, el abordează constant pericolul bogățiilor ca o piedică pentru angajamentul deplin față de Dumnezeu. În interpretarea parabolei Semănătorului, "înșelăciunea bogăției și poftele după celelalte" (Mc. 4:19; Mt. 13:22; Lc. 8:14) sufocă cuvântul. Iisus consideră pe Mamon ca bogățiile personalizate împotriva lui Dumnezeu, care pretinde serviciul și loialitatea unei persoane așa cum face Dumnezeu, dar respinge posibilitatea serviciului dublu din partea noastră: nimeni nu poate sluji atât lui Dumnezeu, cât și lui Mamon; banii ca obiect concurențial de devotament sunt renunțați implicit. În povestea tânărului bogat care încearcă să moștenească viața veșnică (Mc. 10: 17–30; Mt. 19: 16–29; Lc. 18: 18–30), averea omului îl împiedică să-L urmeze pe Iisus și, prin urmare, intrarea în Împărăția cerurilor. Iisus pronunță că pentru cei bogați intrarea în Împărăția lui Dumnezeu este o imposibilitate virtuală, cu excepția unui ajutor divin miraculos. În al doilea rând, în timp ce Iisus avertizează asupra pericolului bogățiilor pământene ca o piatră de poticnire, El le contrastează și cu valoarea eternă a bogățiilor cerești. În Predica de pe Muntele, Iisus își îndeamnă auditorul să-și păstreze singurile comori în cer, spre deosebire de cele materiale, căci ceea ce durează veșnic este în cer (Mt. 6: 19–21; Lc. 12:33 -34). În Evanghelia Luca, Iisus îl critică pe omul bogat care și-a pus

încrederea în bogățiile sale pământești ca un "nebun", deoarece "adună comori sieși și nu se îmbogățește în Dumnezeu." (Luca 12:21). Un exemplu clar de păstrare a comorilor cerești și de a fi bogat față de Dumnezeu este arătat în narațiunea lui Zacheu, vameșul care se pocăiește, care nu numai că l-a primit pe Iisus în casa sa, dar a promis că "va da jumătate din bunurile sale săracilor" și să plătească înapoi de patru ori dacă a înșelat pe cineva (Luca 19: 8). Astfel, așa cum a fost recunoscut pe scară largă, Luca leagă puternic folosirea corectă a bogățiilor cu ucenicia. În al treilea rând, întrucât asigurarea comorii cerești este transpusă în îngrijirea săracilor, Dumnezeu are un interes special pentru săraci. Această temă este în concordanță cu protecția și îngrijirea lui Dumnezeu față de săraci în Vechiul Testament. Iisus își proclamă misiunea în termenii din Isaia 61: 1–2 (Lc. 4: 18–21; Mt. 11: 5) cu o referire specifică la predicarea veștilor bune celor săraci. Mai mult, Iisus poruncește precis conducătorului bogat să-și vândă bunurile, să le dea săracilor și să-l urmeze pe măsură ce acesta din urmă caută viața veșnică (Mt. 19:21; Mc. 10:21; Lc. 18:22). Din nou, evanghelistul Luca este binecunoscut pentru grija sa deosebită pentru cei săraci, ca referințe ale compasiunii și slujirii lui Iisus. În Fericiri, aceștia sunt cei care primesc Împărăția lui Dumnezeu, întrucât vai-urile corespondente sunt pronunțate celor bogați (6:20, 24; cf. Mt 5,3). Grija specială a lui Dumnezeu pentru săraci se exprimă și în tema "marii inversări" a averilor dintre bogați și săraci (Luca 1:53). În pilda cinei mesianice, "săracii, neîncrezătorii, orbi și șchiopii" devin oaspeții onorați ai lui Dumnezeu, în timp ce alții resping invitația din cauza bunurilor lor pământești (14:21; 14:13).

Preocuparea lui Luca pentru cei bogați și săraci continuă și în *Faptele Apostolilor*, așa cum am remarcat, cu un accent mai mare pe unitatea comunităților creștine nou-înființate. Cele două pasaje celebre (*Fapte* 2: 43–45; 4: 32–37), care au fost apelate de-a lungul istoriei drept "idealul normativ" al comunității de bunuri pentru creștini, descriu mai degrabă extinderea uceniciei (*koinonia*) în comunitatea Ierusalimului ca parte a identității creștine distincte. *Faptele Apostolilor* prezintă, de asemenea, utilizări pozitive și negative ale bogăției: cei care practicaau generozitate pentru săraci (9:36; 10: 2, 4) și cei care acordau prioritate banilor față de nevoile altora (5: 1-11; 8: 14-24).

Pentru Sfântul Apostol Pavel, bogăția denotă în principal caracterul și activitatea lui Dumnezeu și a lui Hristos - binecuvântări spirituale și / sau mântuire (Rom. 2: 4; 9:23; 2 Cor. 8: 9; Ef. 1: 7, 18, 2: 4, 7) - deși ocazional se referă la evlavie tipică evreiască și la învățăturile morale greco-romane ale vremii, cum ar fi

generozitatea (Rom. 12: 8, 13; 2 Cor. 8: 2; Efeseni 4:28; 1 Tim. 6:17) și ospitalitate (1 Tim. 5:10) cu avertismente împotriva mândriei (1 Tim. 6:17) și lăcomiei (1 Cor. 5:11; 1 Tim. 3: 8). *1 Timotei* 6:10 pare să reflecte o învățătură populară cinică-stoică morală a perioadei: "iubirea de argint este rădăcina tuturor relelor și cei ce au poftit-o cu înfocare au rățacit de la credință, și s-au străpuns cu multe dureri". Focusul generozității Apostolului Pavel este consacrat colectei pentru Biserica din Ierusalim (Gal. 2:10; 1 Cor. 16: 1–4; 2 Cor 8: 1–9: 15; Rom. 15: 25–31) ca simbol important al unității dintre credincioșii evrei și cei din neamuri, cu un apel la reciprocitatea materială și spirituală.

În restul Noului Testament, Epistola Sfântului Apostol Iacov, așa cum am observat în capitolul III al lucrării, se remarcă prin prisma condamnării sale vehemente a bogaților asupritori, care probabil se aflau în afara comunității sale creștine, care consta în cea mai mare parte din săraci. Reflectând tradiția profetică din Vechiul Testament a "bogaților răi" și a "săracilor pioși" și adoptându-și discursul, Iacov îi condamnă pe bogați cu păcatele de a nu plăti pentru munca prestată de săraci, pentru asuprire, pentru stilul de viață luxos.

În sfârșit, *Apocalipsa* tratează bogățiile pământești și activitățile comerciale cu o ambivalență mare. În timp ce Iisus expune adevărata sărăcie a bogăției bisericii din Laodiceea (3: 17-18), el se prezintă ca adevărata sursă de bogăție (2 Cor. 8: 13-15). Mai târziu, bogățiile pământești și activitățile comerciale sunt asociate cu păcatele Babilonului, puterea pământească a răului cu gloria și luxul egoiste, a căror cădere este iminentă (Ap 18: 1-24). Totuși, *Apocalipsa* înfățișează și Noul Ierusalim cu o descriere materialistă fastuoasă, din aur pur decorat cu "tot felul de pietre scumpe" (Ap 21: 18-19).

Creștinii timpurii au continuat liniaritatea identitară cu conștiința evreiască și Noul Testament despre bogăție și sărăcie, pe măsură ce s-au îndepărtat tot mai mult de contextul evreiesc și s-au identificat mai mult cu cultura și societatea greco-romană. Deși au existat teorii și practici divergente cu privire la bogăție, mai multe teme consistente s-au dezvoltat în biserica timpurie. În primul rând, a continuat o ambivalență persistentă față de bogați și bogății, în timp ce Biserica i-a acomodat din ce în ce mai mult pe cei bogați în comunitate. Percepția față de cei bogați ca fiind inerent lacomi și a bogăției ca fiind predispusă la pericol și ispită i-a determinat pe mulți Părinți ai Bisericii să denunțe pe cei bogați pentru păcatele lor de avaritate și mândrie și să îi avertizeze despre judecata divină pentru neglijarea săracilor. Pe de altă parte, Părinții Bisericii teologizează mântuirea celor bogați, întrucât creștinismul făcea incursiuni în

clasa superioară a Imperiului Roman și își asumau drept realitate proprietatea privată și inegalitatea socială. Astfel, bogații erau considerați necesari pentru bunăstarea societății și a Bisericii pentru contribuțiile lor materiale și, în același timp, ca inferiori spirituali față de săraci, pentru atașamentul lor față de posesiunile pământești. Aceasta duce la a doua temă: modul principal de a ajunge la mântuire pentru cei bogați și de a evita lăcomia a fost generozitatea și caritatea. Influențată de tradiția evreiască târzie, caritatea a obținut o valoare mântuitoare și ispășitoare în timpul Bisericii timpurii. Bogații și săracii trebuiau să se ajute reciproc prin acest "mare schimb" și simbioză, care a fost definitiv stabilită și continuată în perioada medievală. Răspunsul a devenit, de asemenea, un mijloc important de penitență și merit, necesar pentru obținerea răsplătirii veșnice. În cele din urmă, o opțiune radicală, renunțarea la bogăție și sărăcia voluntară, și-a găsit forma instituționalizată în monahism. Monahismul a căutat să întruchipeze modul "perfect" de a trăi viața creștină prin renunțarea la bogății, modul "perfect" de a-L urma pe Iisus (Mt. 19:21) și în comunitatea bunurilor, "idealul normativ" din Biserica din Ierusalim (Fapte 2: 43–45; 4: 32–37).

În concluzie, teza de doctorat reactualizează principiile etice ale raportării și utilizării bogăției, dar și dimensiunea teologică a sărăciei în istoria religioasă a celor două testamente.

## BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

1. Adamson, James, *The Epistle of James*, Grand Rapids: Eerdmans, 1976.
2. Babelon, J., "Monnaie", *Supplement au Dictionnaire de la Bible*, V, 1957.
3. Balch, D.L., "Rich Pompeian Houses, Shops for Rent, and the Huge Apartment Building in Herculaneum as Typical Spaces for Pauline House Churches" *Journal for the Study of the New Testament* 27, 2004.
4. Balme, Maurice, "Attitudes to Work and Leisure in Ancient Greece", în *Greece and Rome* 31, 1984.
5. Barclay, John, *Obedying the Truth: A Study of Paul's Ethics in Galatians*, T&T Clark, 1988.
6. Barclay, William, *The Letters of James and Peter*, Philadelphia: Westminster, 1976.
7. Barnett, A. E., "Letter of James," in *The Interpreters Dictionary of the Bible*, Nashville: Abingdon, 1962.
8. Barnett, C. K., *A Commentary on the Second Epistle to the Corinthians*, London: Black; New York: Harper., 1973.
9. Barnett, P. W., *The Second Epistle to the Corinthians*, Grand Rapids and Cambridge: Eerdmans, 1997.
10. Barrett, C. K., *A Commentary on the First Epistle to the Corinthians*, London: Black; New York, 1968.
11. Betz, Hans Dieter, *2 Corinthians 8 and 9*, Philadelphia: Fortress, 1985.
12. Birch, Bruce and Larry Rasmussen, *Bible and Ethics in the Christian Life*, Augsburg, 1976.
13. Black, M., *An Aramaic Approach to the Gospels and Acts*, 1973.
14. Blomberg, Craig L., "The Law in Luke-Acts", *Journal for the Study of the New Testament* 22, 1984, pp. 53-80.
15. Brown, Colin, "πένης", in *The New International Dictionary of New Testament Theology*, vol. 2, Editor: Colin Brown, Recency, 1976.
16. Brown, Schuyler, *Apostasy and Perseverance in the Theology of Luke*, Rome: Pontifical Biblical Institute, 1969.
17. Brueggemann, W., "The Epistemological Crisis of Israel's Two Histories, Jer. 9:22-23.", în *Israelite Wisdom: Theological and Literary Essays in Honor of Samuel Terrien*, ed. J.G. Gammie et al.; Missoula: Scholars, 1978.
18. Brune, Francois, *Fericirea ca obligație*, București, 1996.
19. Brunner, E., *The Divine Imperative: A Study in Christian Ethics*, Lutterworth, 1937.
20. Buchanan, Colin O., "Epaphroditus" Sickness and the Letter to the Philippians", *Evangelical Quarterly* 36, 1964, pp. 157-166.
21. Bultmann, Rudolf, *Jesus and the Word*, New York: Scribner's, 1934.
22. Chow, John K., *Patronage and Power: A Study of Social Networks in Corinth*, Sheffield: JSOT, 1992.

23. Clark, D. and D. Hulme, "Poverty, Time and Vagueness: Integrating the Core Poverty and Chronic Poverty Frameworks", *Cambridge Journal of Economics* 34, 2010.
24. Clark, Gillian, "The Social Status of Paul", *Expository Times* 96, 1985.
25. Clark, Stephen B., *Man and Woman in Christ*, Ann Arbor: Servant, 1980.
26. Clarke, Adam, *Clarke's Commentary*, New York: Abingdon-Cokesburg, 1938.
27. Collins, C. and M. Wright, *The Moral Measure of Economy*, Mary Knoll, NY: Orbis Books, 2007.
28. Cranfield, C. E. B., "Riches and the Kingdom of God: St. Mark 10.17-31", *Scottish Journal of Theology* 4, 1951.
29. Cranfield, C. E. B., "The Message of James," *Scottish Journal of Theology* 18, 1965.
30. Cronbach, A., "The Social Ideas of the Apocrypha and Pseudepigrapha", *Hebrew Union College Annual* 18, 1944.
31. Crossan, D., *In Parables: The Challenge of the Historical Jesus*, New York: Harper and Row, 1973.
32. Dibelius, Martin, *James: A Commentary on the Epistle of James*, Philadelphia: Fortress, 1976.
33. Dunn, James D.G., *The Epistles to the Colossians and to Philemon*, Carlisle: Paternoster; Grand Rapids: Eerdmans, 1996.
34. Dunn, James, *Romans*, 2 vols., Dallas: Word, 1988.
35. Farmer, W. R., "The Economic Basis of the Qumran Community", in *Theologische Literaturzeitung* II, 1955.
36. Fee, Gordon D., *Paul's Letter to the Philippians*, Grand Rapids: Eerdmans. Fee, Gordon D., & Douglas Stuart, *How to Read the Bible for All Its Worth*, Grand Rapids: Zondervan., 1995.
37. Fee, Gordon D., *The First Epistle to the Corinthians*, Grand Rapids: Eerdmans, 1987.
38. Fung, R. Y. K., *The Epistle to the Galatians*, Grand Rapids: Eerdmans, 1998.
39. Furnish, Victor P., *2 Corinthians*, New York and London, Doubleday, 1984.
40. Gelin, A., *The Poor of Yahweh*, Collegeville: Liturgical, 1964.
41. Georgi, Dieter, *Remembering the Poor: The History of Paul's Collection for Jerusalem*, ET Nashville: Abingdon, German original 1965., 1992.
42. Gerstenberger, Erhard S., "עֲנָה II 'ānâ", in *Theological Dictionary of the Old Testament*, Edited by G. J. Botterweck, and H. Ringgren. Translated by J. T. Willis, G. W. Bromiley, and D. E. Green, Vol. 11, Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 2006.
43. Haenchen, Against E., *The Acts of the Apostles: A Commentary*, Philadelphia: Westminster, 1971.
44. Heichelheim, C R M., "Roman Syria," in *An Economic Survey of Ancient Rome*, volume 4, Baltimore: Johns Hopkins Press, 1933-1940.
45. Hengel, M., "Das Gleichnis von den Weingärtnern Mc 12:1-12 im Licht der Zenonpapyri und der rabbinischen Gleichnisse", in *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 59, 1968.

46. Hengel, Martin, *Property and Riches in the Early Church: Aspects of a Social History of Early Christianity*, Fortress, 1974.
47. Lee, Clarence L., "Social Unrest and Primitive Christianity," in *The Catacombs and Colosseum: The Roman Empire as the Setting for Primitive Christianity*, Valley Forge, 1971.
48. Legasse, Simon, "Paul's Pre-Christian Career According to Acts", in Richard J. Bauckham, ed., *The Book of Acts in Its Palestinian Setting*, Carlisle: Paternoster; Grand Rapids: Eerdmans, 1995.
49. Moo, Douglas J., *The Letter of James*, Leicester: IVP; Grand Rapids: Eerdmans, 1996.
50. Morgan, G. Campbell, *The Gospel According to Luke*, New York, Flemings H. Revell, 1986.
51. Morley, N., "The poor in the city of Rome", in *Poverty in the Roman World*, ed. M.E. Atkins and R. Osborne; Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
52. Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, volume 2, Oxford: Clarendon, 1941.
53. Rostovtzeff, M., *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Volume 1, Oxford: Clarendon, 1957.
54. Seccombe, David, *Riches and the Rich in Luke-Acts*, Ann Arbor: Univ. Microfilms, 1978.
55. Seidensticker, Philip, "St. Paul and Poverty," in *Gospel Poverty: Essays in Biblical Theology*, Franciscan Herald, 1977.
56. Sen, Amartya, "Poor, Relatively Speaking", *Oxford Economic Papers*, New Series, 35, 1983.
57. Shepherd, Massey, "The Epistle of James and the Gospel of Matthew," *Journal of Biblical Literature* 75, 1956.